

Przemysław Benken

Instytut Pamięci Narodowej – Delegatura w Szczecinie
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1385-3016>

Zanim nadeszła „pekińska wiosna”. Konflikty w łonie Komunistycznej Partii Chin w latach osiemdziesiątych – perspektywa Wydziału Zagranicznego Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej

Streszczenie: W artykule zaprezentowano, m.in. w oparciu o materiały Wydziału Zagranicznego Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, problematykę tarć wewnętrznych zachodzących w łonie Komunistycznej Partii Chin po przejęciu władzy przez Deng Xiaopinga do początku 1989 r. Omówiono kwestie związane z kolejnymi etapami podporządkowywania sobie partii przez Deng Xiaopinga, z czym wiązało się choćby usuwanie z KPCh czy odsuwanie na boczny tor osób szczególnie aktywnych w okresie rewolucji kulturalnej, jak też pragmatyczne rozgrywanie rosnącego konfliktu między tzw. frakcją konserwatywną i liberalną. Wspomniane zagadnienia naświetlono w kontekście przeprowadzania w ChRL daleko idących reform gospodarczych i ograniczonych zmian politycznych, których negatywne aspekty doprowadziły pod koniec lat osiemdziesiątych do niepokojów społecznych z punktem kulminacyjnym w postaci tzw. pekińskiej wiosny w 1989 r.

Słowa kluczowe: Wydział Zagranicznych Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, Chińska Republika Ludowa, Deng Xiaoping, Komunistyczna Partia Chin

Wstęp

Na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych ubiegłego wieku w Chińskiej Republice Ludowej (dalej: ChRL) rozpoczęto wdrażanie zasadniczych zmian w koncepcjach strategicznych, forsowanych przez Deng Xiaopinga i jego współpracowników. W ramach tzw. polityki czterech modernizacji zakładano daleko idące przekształcenia w głównych sektorach funkcjonowania państwa: obronności, przemyśle, rolnictwie i naukach technicznych¹. Pierwsze lata realizacji procesu reform przyniosły poprawę

¹ Koncepcje reform Deng Xiaopinga zostały omówione zarówno w obcojęzycznej, jak i polskiej literaturze przedmiotu. Literatura owa jest bardzo bogata, dlatego też odstępiono od szczegółowego jej omawiania. Warto

parametrów gospodarczych ChRL (m.in. dzięki wdrożeniu tzw. polityki otwarcia), lecz nie oznaczało to, że uniknięto komplikacji, takich jak m.in. wzrost cen i inflacja, które szczególnie odczuwano w drugiej połowie lat osiemdziesiątych. Wraz z upływem czasu coraz większymi problemem stawało się postępujące rozwarstwienie społeczne wynikające z nierównego dostępu poszczególnych grup do możliwości korzystania z efektów zmian wprowadzanych przez Deng Xiaopinga. Z tym ostatnim ściśle wiązał się widoczny wzrost korupcji, nepotyzmu i przestępczości zorganizowanej w gospodarce².

Reformy w ChRL napotykały również na opór niechętnych daleko idącym zmianom w systemie politycznym i ekonomicznym kraju części członków Komunistycznej Partii Chin (dalej: KPCh). Początkowo były to osoby, które rozpoczynały lub rozwijały swe polityczne kariery w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych, m.in. uczestnicząc w kolejnych fazach wdrażania rewolucji kulturalnej (tzw. beneficjenci rewolucji kulturalnej)³. Zachowawcze stanowisko wobec przynajmniej niektórych koncepcji reform Deng Xiaopinga przejawiali również członkowie tzw. frakcji konserwatywnej, w której największe wpływy mieli zaawansowani wiekowo „weterani” chińskiego ruchu komunistycznego. Czołowi przedstawiciele frakcji „konserwatywnej”, jak Chen Yun, Li Xiannian czy Yang Shangkun, byli represjonowani w okresie rewolucji kulturalnej, podobnie jak sam Deng Xiaoping, dlatego też wspierali tego ostatniego w konfrontacji ze „spadkobiercami” Mao Zedonga. Niemniej odmienny od Deng Xiaopinga punkt widzenia frakcji „konserwatystów” na skalę reform gospodarczych, a zwłaszcza politycznych, spowodował stopniowe, lecz systematyczne spychanie ich na boczny tor przez w pełni wspierającą politykę czterech modernizacji i politykę otwarcia tzw. frakcję liberalną⁴. Prominentni członkowie tej ostatniej (Hu Yaobang i Zhao Ziyang) stali się dzięki temu głównymi nadzorcami procesu modernizacji Chin⁵. W rezultacie „konserwatystów” tracili wpływy i – co było zapewne nie mniej dla nich istotne – możliwości wyciągania intratnych materialnych korzyści z przemian zachodzących w kraju⁶.

jednakowoż zwrócić szczególną uwagę na: E.F. Vogel, *Deng Xiaoping and the Transformation of China*, Cambridge–London 2011.

² Zjawiska te występowały w ChRL już wcześniej, niemniej ogromny napływ zagranicznych inwestycji stworzył warunki do ich nasilenia, czemu struktury państwowe i partyjne nie potrafiły lub też nie chciały skutecznie przeciwdziałać.

³ Doskonałą analizę tego mrocznego okresu w dziejach ChRL zawarto w: F. Dikötter, *Rewolucja kulturalna. Historia narodu 1962–1976*, Wołowiec 2018.

⁴ L.R. Sullivan, *Assault on the Reforms: Conservative Criticism of Political and Economic Liberalization in China, 1985–86*, „The China Quarterly” 1988, t. 114, s. 198–222.

⁵ Zob. np. *Inicjatorzy chińskiej reformy gospodarczej*, „Zeszyty Dokumentacyjne Polskiej Agencji Prasowej” 1987, nr 7/112, Seria Biograficzna pod red. E. Kolaszki.

⁶ Stosowane w niniejszym akapicie, a także w dalszej części artykułu określenia „konserwatywny” i „liberalny” mają charakter umowny. Jest to szeroko przyjęty w literaturze przedmiotu sposób uproszczonego definiowania podstawowych różnic w poglądach prezentowanych przez dwie największe frakcje, które nieformalnie istniały w KPCh w latach osiemdziesiątych.

Celem artykułu jest zaprezentowanie konfliktów wewnętrznych w łonie KPCh w latach osiemdziesiątych XX w., widzianych z perspektywy Wydziału Zagranicznego Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dalej: Wydział Zagraniczny KC PZPR). Chodziło szczególnie o problemy, które pojawiły się na tle rozliczania przez Deng Xiaopinga uczestników rewolucji kulturalnej, jak również nie dość entuzjastycznego lub wręcz negatywnego stosunku części członków partii do polityki czterech modernizacji i polityki otwarcia. Niniejszy tekst powstał na podstawie analizy szerzej niewykorzystanych w literaturze przedmiotu dokumentów Wydziału Zagranicznego KC PZPR, przechowywanych w Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Choć z różnych względów nie mogą się one równać z materiałami chiński, to jednak – wobec braku możliwości dostępu do chińskich dokumentów – dają możliwość poszerzenia wiedzy na temat poważnych problemów wewnętrznych KPCh w latach osiemdziesiątych, wzbogacając ją o szereg interesujących szczegółów. Wspomniany już brak dostępu do miarodajnych źródeł chińskich powoduje, że dokumentacja Wydziału Zagranicznego KC PZPR – choć wymaga krytycznego ujęcia – pozwala przynajmniej w pewnym stopniu uzupełnić lukę, która utrudnia prowadzenie rzetelnych badań nad najnowszą historią Chin. Dokumentacja owa jest warta uwagi także i z tego powodu, że stanowi swoiste podsumowanie informacji, jakie na temat ChRL napływały do Wydziału Zagranicznego KC PZPR z różnych źródeł (m.in. z Ministerstwa Spraw Zagranicznych).

Warto odnotować, że w pierwszych latach omawianej dekady w polskich dokumentach na temat Deng Xiaopinga i KPCh przeważały uwagi o charakterze krytycznym, wynikające z ówczesnego stanu relacji polsko-chińskich, na które rzutował konflikt chińsko-sowiecki⁷ i dobre relacje ChRL z Republiką Federalną Niemiec. Sytuacja ta uległa jednak radykalnej zmianie w połowie lat osiemdziesiątych, a symbolem renesansu w relacjach chińsko-polskich była wizyta Wojciech Jaruzelskiego w Pekinie, do której doszło we wrześniu 1986 r.⁸ Możliwe stało się wówczas pozyskiwanie przez Polaków informacji (w tym poufnych) o większej wiarygodności, przy czym wcześniejszy krytycyzm w znacznym stopniu zastąpiony został przez optymistyczne oceny zwłaszcza ekonomicznych skutków reform w ChRL, choć zwracano też uwagę na szereg trudności w aspekcie gospodarczym i społecznym, których KPCh nie była w stanie przezwyciężyć i które ostatecznie doprowadziły do silnego kryzysu wewnętrznego w 1989 r.⁹

Zaproponowane w niniejszym artykule podejście do problemu wydaje się ze wszech miar celowe, gdyż istniejąca literatura przedmiotu (zwłaszcza rodzima) opiera się głównie

⁷ Zob. m.in. L.M. Lüthi, *Chiny – ZSRR. Zimna wojna w świecie komunistycznym*, Warszawa 2011.

⁸ Genezę, przebieg i skutki tego wydarzenia opisano wyczerpująco w: P. Benken, *Wojciech Jaruzelski „otwiera” Chiny. Wizyta I sekretarza Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Państwie Środka w 1986 roku*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2019, nr 1(33), s. 103–132.

⁹ Idem, „Burza nad Pekinem”. *Przyczyny, przebieg i konsekwencje kryzysu w Chińskiej Republice Ludowej w 1989 r. w świetle archiwów Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, „Dzieje Najnowsze” 2019, t. 51, nr 4, s. 187–228.

na informacjach pozyskanych drogą oficjalną lub na ustaleniach badaczy zagranicznych, często pomijając relatywnie bogaty materiał źródłowy do dziejów Azji Południowo-Wschodniej przechowywany nie tylko we wspomnianym już Archiwum Akt Nowych, lecz także w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej i Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych¹⁰. Trudno nie dostrzec w środowisku polskich badaczy współczesnych Chin tendencji do niezwykle entuzjastycznego oceniania reform Deng Xiaopinga, uznanego za wielkiego męża stanu¹¹. Tymczasem człowiek ten do pierwszej fazy rewolucji kulturalnej współrealizował szereg ekonomicznych i politycznych projektów Mao Zedonga, które kosztowały miliony ofiar¹², jak również odpowiadał za masakrę protestujących mieszkańców Pekinu, do której doszło wiosną 1989 r.¹³ Jego działania po śmierci Mao Zedonga należałoby, w ocenie autora, analizować głównie jako dążenie do zdobycia, a następnie utrzymania władzy (charakterystyczne dla wielu ówczesnych komunistycznych dyktatorów, w tym Wojciech Jaruzelskiego), przy czym dobór metod służących temu celowi dyktowała swoiści rozumiana prakseologia.

Z zaprezentowanego poniżej materiału źródłowego wynikało, że konflikty wewnętrzne w łonie KPCh w latach osiemdziesiątych nie były starciem „sił postępu” reprezentowanych przez Deng Xiaopinga i jego najbliższych współpracowników (m.in. Hu Yaobanga i Zhao Ziyanga) z „weteranami” rewolucji kulturalnej i dogmatycznymi zwolennikami myśli Mao Zedonga, jak to się często przedstawia. Były one przede wszystkim emanacją walki o władzę, w niemałym stopniu napędzanej przez mające długą historię osobiste spory i konflikty¹⁴. Nie kwestionując istotnych osiągnięć Deng Xiaopinga i jego współpracowników na polu reform ekonomicznych (które wszak nie były tak udane, jak się to często opisuje) oraz ograniczonej demoaizacji w wymiarze politycznym, nie należy zapominać, że Deng Xiaoping dążył przede wszystkim do tego, by zapewnić sobie pełną kontrolę nad sytuacją w KPCh po śmierci Mao Zedonga i likwidacji Bandy Czworoga. Niezbędna była do tego wymiana elit partyjnych, jak również pozbycie się szeregu członków KPCh średniego i niższego szczebla. Reformy, które realizował Deng Xiaoping, chociaż przedstawiane głównie jako dążenie do modernizacji Chin i uczynienie z nich

¹⁰ W przypadku starszych publikacji można to wytłumaczyć brakiem dostępu do wspomnianych źródeł w okresie, w którym powstawały, lecz niekorzystanie z nich przez autorów wielu najnowszych opracowań jest zaskakujące.

¹¹ Zob. np. M. Burdelski, *Deng Xiaoping*, „Azja – Pacyfik. Społeczeństwo. Polityka. Gospodarka” 2001, nr 4, s. 131–139.

¹² Zob. F. Dikötter, *Tragedia wyzwolenia. Historia rewolucji chińskiej 1945–1957*, Wołowiec 2016, passim; idem, *Wielki głód. Tragiczne skutki polityki Mao 1958–1962*, Wołowiec 2013, passim; idem, *Rewolucja kulturalna...*, passim.

¹³ Zob. m.in. B. Góralczyk, *Pekińska wiosna 1989. Początki ruchu demokratycznego w Chinach*, Warszawa 1999.

¹⁴ W latach 1969–1972, jak również bezpośrednio po śmierci Mao Zedonga, Deng Xiaoping stał się obiektem ataków ze strony osób, które realizowały rewolucję kulturalną, wskutek czego cierpiała też jego rodzina. Podobne przykre doświadczenia spotkały również Hu Yaobanga i Zhao Ziyanga.

mocarstwa na miarę Stanów Zjednoczonych i Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich, służyły ugruntowaniu jego hegemonistycznej pozycji w ChRL.

Konstruując artykuł, przyjęto układ chronologiczno-problemowy, rozpoczynając narrację od końca lat siedemdziesiątych i początku osiemdziesiątych XX w. Rozpoczęto od okresu, w którym Deng Xiaoping ostatecznie przeforsował swoje koncepcje polityczne w kierownictwie KPCh, by następnie skupić się na kampanii porządkowania partii i zagadnieniach związanych z XIII Zjazdem KPCh, a także rozwoju sytuacji w latach późniejszych. Odstąpiono wszakże od opisu konfrontacji frakcji „konserwatywnej” i „liberalnej”, do której doszło wiosną 1989 r., gdyż zagadnieniu temu poświęcone zostanie osobne obszerne studium.

Tekst traktować należy jako swoiste wprowadzenie do wydarzeń z tzw. pekińskiej wiosny w aspekcie związanym z konfliktami w aparacie władzy. Artykuł pozwoli o wiele lepiej zrozumieć genezę, przebieg i konsekwencje kryzysu z 1989 r., jak również szereg zakulisowych działań w kierownictwie KPCh, do jakich wówczas doszło¹⁵. Mimo że w niniejszym tekście przedstawiono obraz sytuacji wewnętrznej ChRL z perspektywy wiedzy posiadanej przez Wydział Zagraniczny KC PZPR, to jest ona w ocenie autora na tyle godna uwagi, iż warto ją szerzej zaprezentować.

Przeciwko „beneficjentom” rewolucji kulturalnej

Zdobycie przez Deng Xiaopinga pełni wpływów w kierownictwie KPCh odbywało się stopniowo i było rozłożone w czasie. Osiągnięcie tego ważkiego celu, niezbędnego dla sukcesu wdrażania polityk czterech modernizacji i otwarcia, wymagało pozbycia się z ważnych stanowisk osób o „nieodpowiednich” poglądach. Pierwszy okres przywództwa Deng Xiaopinga był niełatwy również z powodu tego, że tragiczne i pełne zaskakujących zwrotów („zygzaków”) rządu Mao Zedonga spowodowały, iż duża część członków KPCh przyjęła postawę wyczekującą. Jak pisano pod koniec 1979 r. w notatce z pobytu w ChRL Międzywydziałowej Grupy Studyjnej KC PZPR:

Partia jest zdezorientowana i mało mobilna. Sami Chińczycy opublikowali [w rządowej prasie] opinię, że 1/3 [członków] partii popiera obecną linię [koncepcje Deng Xiaopinga], 1/3 jej nie rozumie, a 1/3 krytykuje. Mówi się, że aktyw jest „spłoszony”, nie wie co robić, znów wszystko może ulec zmianie¹⁶.

¹⁵ Obenie najlepszym opracowaniem wydarzeń z 1989 r. w Pekinie pozostaje: B. Góralczyk, op. cit.

¹⁶ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dalej: KC PZPR), Wydział Zagraniczny, LXXVI-718, Notatka z pobytu Międzywydziałowej Grupy Studyjnej KC PZPR w ChRL w listopadzie 1979 r., grudzień 1979 r., b.p.

Stopniowe umacnianie się pozycji Deng Xiaopinga było możliwe nie tylko dzięki jego dużemu doświadczeniu politycznemu, zdecydowaniu, inteligencji, umiejętności prowadzenia zakulisowych działań oraz dobrego doboru najbliższych współpracowników, lecz wynikało również z innych ważnych czynników, na które zwracano dotąd uwagę w mniejszym stopniu.

Pierwszym z nich było wykorzystanie konfliktu pokoleniowego. Uderzył bowiem w tę część swoich przeciwników politycznych, która na początku lat osiemdziesiątych była już zaawansowana wiekowo. Ludzie ci, skompromitowani swą działalnością w okresie rewolucji kulturalnej, okazali się – według oficjalnych twierdzeń – niezdolni do zmiany swego sposobu myślenia i poparcia idei Deng Xiaopinga. Przedstawianie ich jako „beneficjentów” rewolucji kulturalnej wywoływało zawiść osób prześladowanych w okresie jej wdrażania, jak również wszystkich tych, którzy mieli aspiracje, by zająć ich stanowiska¹⁷. Zaawansowani wiekowo „beneficjenci” rewolucji kulturalnej stawali się grupą blokującą kariery młodszym, lepiej wykształconym i sprawniejszym w działaniu członkom KPCh, którą należało usunąć¹⁸.

Rozpoczynający się wraz z polityką otwarcia potężny napływ inwestycji zagranicznych sprawiał, że kariera w strukturach KPCh stawała się zajęciem coraz bardziej intratnym, a maoistowski „egalitaryzm” w przypadku członków partii stopniowo zmieniał się w figurę retoryczną. Wprawdzie model reformy systemu gospodarczego przyjęty w ChRL sprzyjał dużej liczbie patologii, o których wspomniano we wstępie do niniejszego artykułu, niemniej można postawić tezę, że czerpanie legalnych i nielegalnych korzyści z inwestycji zagranicznych przez członków KPCh, na co władze centralne praktycznie do końca lat osiemdziesiątych przyłykały oko, było mechanizmem korumpującym, który Deng Xiaoping bezwzględnie wykorzystywał, by zapewnić sobie supremację w partii. O tym, że faktyczny przywódca ChRL z powodzeniem stosował strategię „dziel i rządź”, świadczył materiał analityczny przygotowany w czerwcu 1980 r. przed XII Zjazdem KPCh:

¹⁷ Do podobnych zjawisk dochodziło w PRL w okresie kampanii antysemitkiej w drugiej połowie lat sześćdziesiątych. Jeden z ciekawych przykładów działania tego rodzaju mechanizmów opisano w: P. Benken, *„Przechowalnia dla ludzi skompromitowanych” – Instytut Planowania Komisji Planowania przy Radzie Ministrów na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych w optyce aparatu bezpieczeństwa*, [w:] *Marzec i po Marcu. Wpływ kryzysu Marca '68 na środowiska naukowe i kulturę Polski ludowej*, red. P. Benken, T.P. Rutkowski, Szczecin–Warszawa 2019, s. 151–190.

¹⁸ W maju 1982 r. radca Ambasady Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w Pekinie pisał, że odmładzanie rządowej kadry kierowniczej i ukrócenie praktyki dożywotniego sprawowania stanowisk miało na celu „wyeliminowanie opozycji z lewa i z prawa, stawiając na pierwszym miejscu kryteria ideologiczne, nie pozwalając na zajmowanie kluczowych stanowisk i eliminowanie z nich ludzi, którzy wznieśli się na fali »Rewolucji Kulturalnej«, [osób] o tendencjach frakcyjnych, jak również przeciwników kursu wytyczonego przez III i IV Plenum KC [KPCh]” – AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXVI-710, Notatka dotycząca reformy centralnych organów władzy ChRL, 30 V 1982 r., b.p. W ramach reorganizacji organów państwowych zmniejszono liczbę ministerstw, a także zatrudnionych w nich urzędników (reorganizacja owa była dogodnym narzędziem do weryfikacji osób pracujących w administracji). Górną granicę wieku dla ministrów i wiceministrów ustalono na 65 lat, zaś dla kierowników departamentów poszczególnych ministerstw na 60 lat.

Nadal przeprowadza się czystki na wszystkich szczeblach, planuje się przyspieszone przygotowanie „następców” spośród pracowników kadrowych młodszego pokolenia, którzy udowodnili swą wierność obecnemu kierownictwu KPCh. (...) Trwają szerokie czystki przemieszczenia, „kontrola i śledztwa”, walka wewnętrzna, brak dyscypliny. Frakcyjność i anarchizm nadal rozprzestrzeniają się wśród szerokich mas członków partii i pracowników kadrowych. Deng Xiaoping w swoim referacie z 10 stycznia 1980 r. przyznawał, że sam powrót na dawne zajmowane stanowiska około trzech milionów zrehabilitowanych działaczy [odsuniętych w trakcie Rewolucji Kulturalnej] spowodował wiele konfliktów. Chodzi nie tylko o „ponowne wychowanie” członków KPCh i nie tylko o „uporządkowanie” szeregów partii. Celem nowej czystki jest usunięcie tych wszystkich działaczy, którzy sprzeciwiają się kursowi obecnego kierownictwa w średnich i dołowych ogniwach¹⁹.

Mimo zdecydowanych i konsekwentnych działań Deng Xiaopinga, przemiana oblicza ideologicznego KPCh odbywała się powoli i nie bez pewnych trudności. Szczególnie istotny był pierwszy okres implementowania zmian, gdy pozycja Deng Xiaopinga nie została jeszcze w pełni zabezpieczona, a ich przeciwnicy byli liczni i posiadali nie małe wpływy. Ci ostatni zdawali sobie sprawę, że znaleźli się na celowniku nowego kierownictwa i obawiali się utraty dotychczasowych stanowisk oraz wpływów na rzecz „nowych ludzi” z rosnącego w siłę zaplecza politycznego Deng Xiaopinga. Niemniej „beneficjenci” rewolucji kulturalnej byli politycznie skompromitowani, a Deng Xiaoping po eliminacji z życia publicznego Bandy Czworą i zapoczątkowaniu procesu ograniczonej demaoizacji cieszył się dużym poparciem społecznym. W takiej sytuacji przeciwnikom faktycznego przywódcy ChRL pozostawał głównie bierny opór. Jak zapisano w cytowanym wyżej materiale analitycznym:

(...) Kierownictwo chińskie nie ukrywa, że spotyka się z ukrywanym ale uporczywym przeciwdziałaniem ze strony pracowników kadrowych różnych szczebli, znaczna część których wypłynęła na fali „Rewolucji Kulturalnej”. Ludzie ci widzą w posunięciach realizowanych przez kierownictwo chińskie bezpośrednie zagrożenie swoich interesów politycznych. Wielu pracowników kadrowych, zwłaszcza szczebla prowincjonalnego i powiatowego, niepokoi perspektywa reformy kadrowej, bowiem zgodnie z wytycznymi Pekinu, tylko 10 proc. pracowników kadrowych zajmujących kierownicze stanowiska spełnia wymagania, jakie stawia przed nimi realizacja programu modernizacji. Przewiduje się objąć czystką 30 proc. kadr, przy czym większość z nich zamierza się zwolnić z zajmowanych stanowisk, pozostałe 60 proc. mają przejść „ponowne wychowanie, prze-

¹⁹ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXVI-718, Chiny w przededniu XII Zjazdu KPCh (materiał analityczny), czerwiec 1980 r., bp.

szkolenie i przemieszczenie”. (...) Pracownicy kadrowi, mało kompetentni w dziedzinie nauki i techniki, są bardzo zaniepokojeni perspektywą zastąpienia ich przez specjalistów pochodzenia inteligenckiego i nadal usiłują nie dopuścić do wysunięcia ich przedstawicieli na kierownicze stanowiska²⁰.

Z materiałów archiwalnych Wydziału Zagranicznego KC PZPR wynikało, że jeszcze na początku lat osiemdziesiątych Deng Xiaoping i jego współpracownicy nie uważali wcale, że sukces ich działań był przesądzony. Personalne zmiany na wielką skalę, które wprowadzano w ramach ograniczonej demaoizacji, godziły wszak w interesy wielu osób zajmujących ważne stanowiska z punktu widzenia bezpieczeństwa państwa. Rodziło to szereg obaw, w tym o postawę wojska:

Nawet w szeregach samej armii, jak oficjalnie przyznaje Pekin, rozpowszechnione są nastroje opozycyjne, toczy się walka frakcyjna. Kierownictwo chińskie nadal obawia się zbyt dużej koncentracji władzy w rękach dowódców dużych okręgów wojskowych. Znowu zostało przeniesionych ośmiu spośród jedenastu dowódców okręgów wojskowych. We wszystkich centralnych organach armii przeprowadzono przemieszczenia, które objęły przede wszystkim stare kadry²¹.

Podsumowaniem niepokoju, jaki towarzyszył Deng Xiaopingowi i jego najbliższym współpracownikom, było stwierdzenie, że „przywódcy chińscy bardzo obawiają się **nowego wybuchu lewackiego, drobnomieszczańskiego** [podkr. P.B.] rewolucjonizmu, dla którego istnieje szeroka baza społeczna oraz »materiał palny« spośród wielomilionowych mas byłych »bojowników rewolucji kulturalnej«”²². Scenariusz ten ostatecznie się nie zrealizował, ponieważ prócz wszystkich wymienionych wyżej atutów, Deng Xiaoping mógł liczyć na wspomnianą już grupę partyjnych „weteranów”, z którymi współpracował jeszcze przed powstaniem ChRL, a którzy ucierpieli w okresie rewolucji kulturalnej lub rozumieli, że nawrót dogmatycznego maoizmu nie był wskazany. Ludzie ci generalnie popierali ekonomiczne aspekty reform, dzięki którym mogli czerpać z nich osobiste profity, lecz byli przeciwni liberalizacji politycznej. Deng Xiaoping, pragnąc zachować jedność KPCh pod swym przywództwem, musiał uwzględniać ten specyficzny dualizm, w dłuższej perspektywie czasowej prowadzący „konserwatystów” do konfliktu z frakcją „liberalną”. Przedstawiciele tej ostatniej, silnie wspierani przez inteligencję, z upływem

²⁰ Ibidem.

²¹ Ibidem. Na temat ograniczania roli armii w życiu społecznym, widocznej od końca lat siedemdziesiątych, pisano w: AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXVI-718, Notatka z pobytu Międzywydziałowej Grupy Studyjnej KC PZPR w ChRL w listopadzie 1979 r., grudzień 1979 r., b.p.

²² AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXVI-718, Chiny w przededniu XII Zjazdu KPCh (materiał analityczny), czerwiec 1980 r., b.p.

lat utwierdzali się w przekonaniu, że powodzenie reform ekonomicznych, które w drugiej połowie dekady zaczęły napotykać na problemy, stanie się możliwe jedynie wówczas, gdy będą im towarzyszyć zmiany polityczne²³. Zderzenie dwóch wspomnianych punktów widzenia nastąpiło w 1989 r., niemniej pierwsze zwiastuny problemów pojawiały się znacznie wcześniej.

Dla dogmatycznych zwolenników maoizmu efekty reform, które zapoczątkował Deng Xiaoping, musiały być trudne do zaakceptowania, ponieważ w niemalym stopniu przywracały one w życiu codziennym mieszkańców Chin szereg zjawisk, z którymi wcześniej zaciekle walczone. Choć dorobek polityczny Mao Zedonga nie został po jego śmierci poddany przez kierownictwo KPCh tak wielkiej krytyce, jak miało to miejsce w Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich w przypadku Józefa Stalina²⁴, to jednak można było obserwować odchodzenie w ChRL od kultu Wielkiego Sternika. Jak zapisano w sprawozdaniu z pobytu w ChRL na początku lat osiemdziesiątych grupy studyjnej KC PZPR, na czele której stał zastępca kierownika Wydziału Nauki i Oświaty KC PZPR prof. Andrzej Bartnicki:

Prawie w całości usunięte zostały z ulic publicznych liczne jeszcze przed dwoma laty tablice z cytataми Mao Zedonga. Na ich miejsce z reguły umieszczono kolorowe reklamy towarów zagranicznych i chińskich, bądź też tablice z przepisami ruchu. (...) Przechodzenie na ulicy są bardziej kolorowo ubrani (...). W ubiorach i fryzurach młodzieży bardzo widoczny wpływ mody z Hongkongu. (...) W sklepach dla Chińczyków kobiety chińskie mogą zaopatrywać się już w kosmetyki oraz biżuterię, w tym także złotą. Artykuły te były do niedawna niedostępne dla Chinek i były oznaką „burżuazyjnego stylu życia”. (...) Młodzież, zwłaszcza w Kantonie i Szanghaju, a nawet w nieco mniejszym stopniu w Pekinie, na ulicach i w parkach nie wstydzi się demonstrować uczuć do partnerów płci przeciwnej (łącznie z publicznym obejmowaniem się i całowaniem). Sprawy miłości, seks do niedawna tabu, ponownie wracają na ekrany kin, telewizorów na sceny teatralne i do środków masowego przekazu. W programach kin i TV coraz więcej filmów z Hongkongu i zachodnich (głównie z Japonii, USA i Europy Zachodniej). (...) Dużym powodzeniem cieszą się niedawno „rehabilitowane” tradycyjne opery chińskie. (...) Znikły „oper rewolucyjne”, nie słyszy się już piosenek rewolucyjnych śpiewanych do niedawna głównie o Mao Zedongu²⁵.

²³ Zob. m.in. Zhao Ziyang, *Prisoner of the State. The Secret Journal of Premier Zhao Ziyang*, New York–London–Toronto–Sydney 2009.

²⁴ W 1981 r. Deng Xiaoping stwierdził, że „Mao miał rację w 70 proc., a w 30 proc. się mylił” – cyt. za: D. Bób, *Chińska droga ku mocarstwowości – uwagi wstępne*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2013, z. 4, s. 182.

²⁵ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXVI-718, Informacja o pobycie grupy studyjnej KC PZPR przebywającej w Chinach w dniach 20 III–4 IV [1981 r.] pod kierownictwem zastępcy kierownika Wydziału Nauki i Oświaty KC PZPR Andrzeja Bartnickiego. Uwagi i wnioski na podstawie obserwacji i rozmów z przedstawicielami polskich placówek, b.d., b.p.

W Warszawie zdawano sobie sprawę, że reformy miały w KPCh wielu przeciwników. Ludzie ci, jak wspomniano, byli postrzegani jako skompromitowani popieraniem najbardziej szkodliwych koncepcji Mao Zedonga i jego „spadkobierców”. Uznawano ich nie tylko za nieprzydatnych przy wprowadzaniu reform, ale też twierdzono, że sabotowali – chociażby przez bierny opór – przemiany zachodzące w Chinach. Jak zapisano przykładowo w 1980 r. w cytowanym już wyżej materiale analitycznym Wydziału Zagranicznego KC PZPR: „Wielu Chińczyków, w tym kadry kierownicze, niepokoi możliwość szerokiego rozpowszechniania się ideologicznych wpływów zachodu”²⁶. Z upływem czasu do grona „malkontentów” zaczęli dołączać „konserwatyści”, którzy obawiali się, że polityka otwarcia może prowadzić do podważenia dotychczasowych osiągnięć KPCh.

Kampania porządkowania partii

Zabezpieczywszy sobie pozycję hegemonia w KPCh, Deng Xiaoping mógł przystąpić do zdecydowanych działań wymierzonych w przeciwników reform. II Plenum KC KPCh 11 października 1983 r. podjęło uchwałę o konsolidacji prowadzonej w ramach przewidzianej na trzy lata kampanii porządkowania partii. Jednym z jej celów była „czystka» elementów opozycyjnych (...) organizatorów i beneficjentów »Rewolucji Kulturalnej«, którzy »po wielu latach próby nie zmienili się« i powinni być usunięci z KPCh”²⁷. Fakt, że do definitywnego pozbywania się z partii przeciwników polityki Deng Xiaopinga przystąpiono dopiero pod koniec 1983 r., oficjalnie tłumaczono nieprawidłową pracą organów dyscyplinarnych KPCh. W rezultacie długo tolerowano nieodpowiednich ludzi, „którzy, realizując błędne koncepcje »buntu« przeciwko władzom partyjnym [nawiązanie do pierwszej fazy Rewolucji Kulturalnej, czyli tzw. bombardowanie sztabów] i wierząc ślepo Mao Zedongowi, doprowadzili do »dziesięciu lat katastrofy«, a ponadto nadal prowadzą działalność frakcyjną”²⁸.

Jak pisał Paweł Romański, kampanię porządkowania KPCh podzielono na kilka etapów. Na początek członkowie partii mieli oddawać się przez przynajmniej trzy popołudnia w tygodniu studiowaniu specjalnie przygotowanych dla nich materiałów i wybranych dzieł Mao Zedonga. Zwieńczeniem tego etapu był egzamin z nabytych wiadomości, który trzeba było powtarzać do momentu uzyskania satysfakcjonującego wyniku. Następnie członkowie KPCh byli zobowiązani do poddania swej dotychczasowej działalności publicznej samokrytyce, jak również musieli poddać się krytyce swych towarzy-

²⁶ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXVI-718, Chiny w przededniu XII Zjazdu KPCh (materiał analityczny), czerwiec 1980 r., b.p.

²⁷ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXVI-710, P. Romański, *Niektóre aspekty uporządkowania KPCh*, 1 II 1984 r., b.p.

²⁸ Ibidem.

szy. W przygotowanej dla Wydziału Zagranicznego KC KPCh analizie założeń kampanii stwierdzano:

Z góry zastrzega się, że brak odwagi do jej [samokrytyki] podjęcia (najwidoczniej taka niechęć istnieje) będzie uważany za dowód braku czystości szeregów partyjnych danej organizacji, a wszelkie tłumienia krytyki lub próby mszczenia się za krytykę będą uważane za poważny przejaw naruszenia dyscypliny partyjnej. Inaczej mówiąc, faza ta jest nieunikniona, choć można wątpić czy uczestnicy tych misterii posiadający „bogate doświadczenie historyczne” [podobne metody stosowano m.in. wobec „obszarników” w trakcie reformy rolnej, jak również w trakcie rewolucji kulturalnej] zachcą ją przeprowadzić w sposób zgodny z założeniami²⁹.

Ostatnim etapem miała być weryfikacja członków partii, która kończyła się podjęciem jednej z czterech decyzji: weryfikacją pozytywną, weryfikacją warunkową na okres dwóch lat, weryfikacją negatywną, przyjęciem rezygnacji z członkostwa w KPCh. W trakcie procesu weryfikacji dopuszczano uwzględnienia opinii bezpartyjnych³⁰.

Kampania porządkowania partii miała ogromny zasięg, gdyż dotyczyła czterdziestu milionów osób, „przede wszystkim wielu milionów przyjętych w okresie »Rewolucji Kulturalnej«, a więc »lewaków«”³¹. W Wydziale Zagranicznym KC PZPR oceniano, że przeprowadzenie jej zgodnie z planem będzie trudne, gdyż wymierzono ją w osoby wciąż jeszcze posiadające niemałe wpływy. Zwracano również uwagę na fakt, że miała ona dotknąć wielu młodych ludzi przyjętych do KPCh w okresie rewolucji kulturalnej.

Kampania porządkowania partii zakończyła się tylko połowicznym sukcesem. Wpływy przeciwników reform zostały ograniczone, jednakże prof. Roman Sławiński w ekspertyzie dla Wydziału Zagranicznego KC PZPR trafnie pisał o narastającym problemie w budowaniu konsensusu w łonie KPCh. Wynikał on z widocznego rozdarcia między pogłębiającymi się wciąż procesami modernizacyjnymi Chin, a chęcią obrony „zdobyczy komunistycznych”, którym zagroził demontaż. Skutkowało to coraz ostrzejszym i bardziej widocznym, mimo prób tuszowania tego faktu, podziałem w partii, gdyż zwolennikom reform „praktycznie nie udało się (...) wyeliminować w pełni, jawnej czy skrytej, opozycji skrajnie »lewakiej« w partii, liczącej wiele milionów członków KPCh”³².

Ponadto coraz silniej dawała o sobie znać zachowawcza postawa „konserwatystów”. Podczas Krajowej Konferencji KPCh we wrześniu 1985 r. zasłużony przedstawiciel tej frakcji, Chen Yun, podjął polemikę z Deng Xiaopingiem, krytycznie oceniając „odcho-

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem.

³¹ Ibidem.

³² AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXVI-710; M.R. Sławiński, *Niektóre aspekty działalności Komunistycznej Partii Chin w dziedzinie ideologii w latach osiemdziesiątych*, b.d., b.p.

dzenie od centralnego planowania i poddanie gospodarki grze rynkowej, jako posunięte za daleko”. Chen Yun wytknął również zaniedbania w pracy ideowo-wychowawczej i niedoceniając „zagrożenia ideologicznego” związanego z polityką otwarcia (poparł ją tylko częściowo), a także niedostateczne „przeciwdziałanie pojawiającej się pogoni za zyskiem za wszelką cenę. Podkreślił konieczność przestrzegania zasady centryzmu demokratycznego za wszelką cenę”³³. Uwagi „konserwatystów” nie miały wszakże większego wpływu na rozwój wydarzeń w ChRL, tym bardziej że Deng Xiaoping powiązał poparcie dla reform z patriotyzmem. Jak pisała Joanna Wardęga: „(...) Lewe skrzydło partii zostało oskarżone o przyczynianie się do owej krytykowanej przez nie liberalizacji, ponieważ podważanie reform ekonomicznych prowadziło do obniżenia standardu życia ludzi i w rezultacie do zmniejszenia zaufania do KPCh. (...) Tak więc potwierdzono, że popieranie reform jest patriotyczne”³⁴.

Czerwona linia – protesty studenckie przełomu lat 1986–1987

Dyskusje toczone między chińskimi intelektualistami na temat istoty „demokracji” i celowości jej implementacji w ChRL, do których z sympatią odnosił się Hu Yaobang i Zhao Ziyang, z pewnością odegrały istotną rolę w rozbudzaniu – zwłaszcza wśród studentów – poczucia potrzeby reformy istniejącego systemu politycznego. Dla młodych ludzi oczywistym stało się, że KPCh, stojąca wciąż w mentalnym rozkroku między ma-ozmem a modernizacją, nie spełni ich oczekiwań. Efektem tego były pierwsze masowe protesty studenckie przełomu lat 1986–1987 (zapoczątkowane 19 grudnia 1986 r. i zakończone w styczniu 1987 r.). W demonstracjach wzięło udział niecałe dwa miliony spośród osiemnastu milionów studentów³⁵.

Źródłem niepokoju początkowo nie był Pekin, lecz Hefei oraz Szanghaj, niemniej szybko rozprzestrzeniły się one na inne wielkie miasta i uczelnie, docierając również do stolicy ChRL. Delegacja Wydziału Łączności Międzynarodowej KC KPCh, która przybyła do Polski w marcu 1987 r., przedstawiła następujące przyczyny protestów:

Analiza przyczyn demonstracji wykazała, że powodem niezadowolenia były sprawy dotyczące warunków bytowych: zaopatrzenie stołówek, ceny za obiad, niezadowolenie z konieczności odbywania już o godzinie szóstej rano gimnastyki. Stopniowo jednak

³³ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXVI-710, Wyniki Krajowej Konferencji KPCh, [18–23 IX 1985 r.], 17 XII 1985 r., b.p.).

³⁴ J. Wardęga, *Chiński nacjonalizm. Rekonstruowanie narodu w Chińskiej Republice Ludowej*, Kraków 2014, s. 246.

³⁵ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXVI-711, Notatka dotycząca wizyty delegacji Wydziału Łączności Międzynarodowej KC KPCh w PRL w dn. 1–5 III 1987 r., 7 III 1987 r., b.p.

pojawiły się postulaty polityczne – żądania poszanowania praw człowieka, pełnej demokracji, wolności – sformułowane w sposób ogólny³⁶.

Choć władze ChRL oficjalnie twierdziły, że demonstracje studentów wynikały z niskich pobudek (dążenie do poprawy sytuacji materialnej), to jednak były one w znacznym stopniu rezultatem toczącej się w środowiskach inteligentnych debaty nad naturą demokracji w realiach chińskich i możliwościami jej stopniowego rozwijania, co uznawano za niezbędne³⁷. Przemyslenia owe były życzliwie przejmowane przez „liberałów” w kierownictwie KPCh, dla których „demokratyzacja” była wówczas z jednej z strony ogólnosiątkowym trendem, z którym nie warto walczyć, z drugiej zaś – potencjalnie dogodnym orężem do ostatecznego rozprawienia się z frakcją „konserwatywną”.

Protesty studenckie zostały szybko stłumione, m.in. na skutek braku odpowiedniej organizacji i programu politycznego ich uczestników oraz braku poparcia ze strony innych grup społecznych. Najważniejszą ich konsekwencją okazała się wymuszona dymisja z funkcji sekretarza generalnego KPCh w styczniu 1987 r. Hu Yaobanga, który utracił zaufanie Deng Xiaopinga, niechętnego jego coraz bardziej „liberalnej” i samodzielnej polityce. Według członków wspomnianej Delegacji Wydziału Łączności Międzynarodowej KC KPCh:

Rozpowszechnianie liberalizmu burżuazyjnego i przenikanie tej ideologii do szeregów KPCh nastąpiło w wyniku niereagowania na pierwsze symptomy i unikania zajęcia jasnego, pryncypialnego stanowiska, za co główną odpowiedzialność ponosi Hu Yaobang. Towarzysz ten w zakresie reformy i prowadzenia polityki gospodarczego ożywienia działał prawidłowo, ale już od dłuższego czasu wykazywał wahania i brak zdecydowania w przestrzeganiu linii III Plenum KC KPCh, mówiącej o konieczności umocnienia marksistowskiego, socjalistycznego charakteru ChRL, kierowniczej roli partii, demokratycznej dyktatury ludowej. Zwracał mu na to uwagę Deng Xiaoping, krytykowany go na partyjnych zebraniach. Hu Yaobang nie rozumiał niebezpieczeństwa, krytykę odrzucał, a w praktyce zaczął naruszać zasadę kolektywnego kierownictwa. Dopiero po wybuchu demonstracji studenckich Hu Yaobang złożył samokrytykę i podał się do dymisji³⁸.

Deng Xiaoping, dla którego kwestia jedności i stabilności w partii i kraju była sprawą nadrzędną, uznał wówczas, że Hu Yaobang nadużył jego zaufania, rozzuchwalając środowiska domagające się „westernizacji” Chin. Sekretarz generalny KPCh „atakował” w ten sposób partyjnych „konserwatystów”, a popierane przez niego koncepcje przyspie-

³⁶ Ibidem.

³⁷ Yijiang Ding, *Chinese Democracy after Tiananmen*, Vancouver 2001, s. 22–27.

³⁸ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXVI-711, Notatka dotycząca wizyty delegacji Wydziału Łączności Międzynarodowej KC KPCh w PRL w dn. 1–5 III 1987 r., 7 III 1987 r., b.p.

szonego wzrostu gospodarki spowodowały, że zaczynała się ona wymykać komunistom spod kontroli. Ponadto Hu Yaobang okazał się zbyt „miękki” w trakcie rozwiązywania problemu demonstracji i sprzeciwił się faktycznemu przywódcy ChRL, gdy ten domagał się od niego aresztowania protestujących³⁹.

Największym zagrożeniem ze strony wspomnianego w powyższym cytacie „liberalizmu burżuazyjnego” miało być tworzenie wśród rosnącej liczby Chińczyków przekonania o tym, że gwarancją uzyskania przez ChRL postępu na miarę Zachodu była szybka implementacja tamtejszego polityczno-społecznego wzorca ustrojowego⁴⁰. Według „konserwatystów” triumf takiego podejścia oznaczałby nieuchronny koniec ruchu komunistycznego w Chinach.

Opinie, które można by uznać za bliskie lub tożsame z „burżuazyjnymi”, przejawiała przede wszystkim inteligencja i mieszkańcy wielkich miast. Na wsi zamieszkałej przez ogromną większość ludności (80%) nie były one rozpowszechnione, niemniej część chłopów rozczarowała się polityką KPCh, gdy ich sytuacja ekonomiczna, wyraźnie poprawiona w pierwszych latach reform, znów uległa pogorszeniu. Rysujące się zagrożenia wymagały od Deng Xiaopinga adekwatnej reakcji, by uporządkować zbierający ferment w strukturach partyjnych i dać społeczeństwu sygnał, że reformy będą kontynuowane.

XIII Zjazd KPCh

W dniach 25 października – 2 listopada 1987 r. odbył się XIII Zjazd KPCh poświęcony m.in. problematyce związanej z trudnościami powstałymi na skutek negatywnych rezultatów reform gospodarczych, które zaczynały oddziaływać na społeczeństwo. Zjazd odbył się pod hasłem zmiany systemu cen i płac, jak również korekty sposobu zarządza-

³⁹ Hu Yaobang w samokrytyce złożonej przed partyjnymi towarzyszami wyraził się na temat swych zaniechań w czasie protestów następująco: „Nie wierzyłem, że problem był tak poważny i uznawałem, że jeśli dobrze wykonywałem swoją pracę, to sam się rozwiąże”. Odnośnie swej niewłaściwej postawy na polu ideologii, Hu Yaobang stwierdzał: „Głównym powodem moich błędów jest to, że po »Rewolucji Kulturalnej« (...) chciałem zawsze stabilności i obawiałem się niepokoju. Skupiłem się na ograniczaniu »lewicowców«, natomiast zbyt słabo ograniczałem »prawicowców«. (...) Nie słuchałem spokojnie opinii innych osób” – cyt. za: E.F. Vogel, op. cit., s. 581).

⁴⁰ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXVI-712, ChRL – polityka otwarcia, b.d., b.p. Warto dodać, że korespondent Polskiej Agencji Prasowej (dalej: PAP) w Pekinie w kwietniu 1988 r. przesłał informację, iż grupa chińskich ekonomistów, politologów i socjologów z Szanghaju przedstawiła sekretarzowi generalnemu KPCh memorandum poświęcone możliwościom powstrzymania kryzysu wewnętrznego w ChRL mówiące o tym, iż: „Wyjścia z sytuacji należy upatrywać w stopniowym przechodzeniu do struktur ekonomicznych właściwych kapitalizmowi, a w dalszej kolejności »przejście do kapitalizmu państwowego z zachowaniem elementów socjalistycznych w polityce socjalnej«. Cytowano przykład Szwecji jako kraju, w którym rozwiązanie takie »sprawdza się od lat«” – Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie (dalej: AIPN), 02386/163 t. 3, Szyfrogram nr 3070, Ocena zjawisk kryzysowych i metod przeciwdziałania im [na podstawie rozmowy z redaktorem naczelnym „China Features” Zhou Lifangiem], 6 IV 1988 r., k. 54.

nia gospodarką, którą zamierzano w większym stopniu niż dotychczas zdecentralizować i urynkować. Działaniom tym miały towarzyszyć reformy polityczne, m.in. nakładające na struktury partyjne ograniczenia w zakresie administracji i zarządzania gospodarką, wprowadzające konsultacje społeczne, zwiększające znaczenie organów przedstawicielskich i organizacji polityczno-społecznych oraz „demokratyzację” życia społecznego (poczynając od sytuacji w KPCh). Uznano, że pomyślny proces reformowania gospodarki i modernizowania kraju okaże się trudny, jeśli nie uda się równocześnie dokonać implementacji odpowiednich zmian o charakterze politycznym⁴¹.

Kluczowym elementem XIII Zjazdu była decyzja Deng Xiaopinga o rezygnacji z większości sprawowanych funkcji, co było wstępem do wycofywania się z czynnego życia politycznego i zerwaniem ze zwyczajem dożywotniego pozostawania na stanowiskach. Deng Xiaoping odniósł się do tego zagadnienia następująco: „Mam 83 lata i muszę ustąpić, by dać dobry przykład innym”⁴². Zostało to słusznie odebrane jako dążenie do wymuszenia dalszego odmłodzenia kadry kierowniczej KPCh⁴³, oznaczające znaczny wzrost wpływów nowego sekretarza generalnego KPCh Zhao Ziyanga (w latach 1980–1987 pełnił funkcję premiera), typowanego na następcę Deng Xiaopinga. W dokumentacji Wydziału Zagranicznego KC PZPR znalazła się informacja, że „zwolennicy reform w starym kierownictwie pragnęli pod hasłem »odmładzania« dokonać zmiany układu sił w Komitecie Centralnym i Biurze Politycznym (dalej: BP) na niekorzyść wetera-

⁴¹ Zob. AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXVI-719, Zhao Ziyang, *Naprzód drogą socjalizmu o chińskiej specyfice* – referat sprawozdawczy na XIII Zjeździe KPCh, 25 X 1987 r., b.p. Do podobnych wniosków dochodzili polscy obserwatorzy: „Jak się wydaje, w dziedzinie reform gospodarczych Chiny znalazły się w takim położeniu, że uzyskanie poważnego postępu we wdrażaniu tych reform jest uzależnione od dokonania przekształceń obecnej struktury politycznej Chin. Dotychczasowe doświadczenia wynikające z wdrażania reform potwierdziły niezbędność decentralizacji nadmiernej skupionej władzy w komitetach partyjnych i centralnych urzędach” – AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXVI-713, Wyniki gospodarcze Chin osiągnięte w pierwszym półroczu 1987 r. oraz aktualne problemy rozwoju ekonomicznego ChRL, 11 VII 1987 r., b.p.

⁴² Cyt. za: AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXVI-713, Notka ze spotkania ambasadora PRL w ChRL Zbigniewa Dembowskiego z wicedyrektorką Departamentu Łączności Międzynarodowej KC KPCh, członkiem KC KPCh Li Shuzheng, 12 XI 1987 r., b.p. Odmładzanie w strukturach władzy KPCh, będące swoista formą czystki, uzasadniano sprytnym stwierdzeniem, że podeszły wiek i zły stan zdrowia wielu partyjnych dygnitarzy uniemożliwia im poprawne wykonywanie obowiązków. Rzeczono obawiano się również potężnego chaosu przy przejmowaniu władzy, jaki mógłby mieć miejsce w przypadku nagłej śmierci tzw. weteranów filarów.

⁴³ Spośród 348 członków i zastępców członków poprzedniego KC KPCh (zmniejszonego na XIII Zjeździe do 285 osób), aż 150 nie weszło do KC XIII Kadencji. Spośród 175 członków KC, 95 uznawano za „nowych ludzi”. Poza KC znaleźli się „weterani”, którzy przekroczyli osiemdziesiąt lat. W rezultacie średnia wieku członków KC obniżyła się z 59,1 do 55,2 lat, a średnia wieku członków Komitetu Stałego BP zmniejszyła się aż o trzynaście lat (wyniosła 63,6 lat) – AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXVI-714, XIII Zjazd Komunistycznej Partii Chin [notatka rozszerzona], grudzień 1987 r., b.p. Deng Xiaoping miał nadzieję pozbyć się w ten sposób szeregu osób niechętnych jego polityce modernizowania ChRL i ułatwić funkcjonowanie nowego sekretarza generalnego, uchodzącego za nie mniej gorliwego reformatora od swego poprzednika, aczkolwiek w większym stopniu technokratę, aniżeli ideologa.

nów pomawianych o konserwatyzm, głównie Pheng Zhena, Chen Yuna, Li Xianniana, Hu Qiaomu⁴⁴. Jak skrupulatnie podliczono, spośród dwudziestu członków „starego” Biura Politycznego i dwóch ich zastępców, do „nowego” BP nie weszło czterech „weteranów” (Deng Xiaoping, Chen Yun, Peng Zhen i Li Xiannian), jak również pięć osób aktywnych w okresie rewolucji kulturalnej (Yu Qiuli, Yang Dezhi, Fang Yi, Ni Zhifu, Chen Muhua). Identyczny los spotkał Xi Zhongxuna i Hu Qiaomu, którzy okazali się „nie dosyć elastyczni”. W rezultacie w „nowym” BP zostało się zaledwie trzech „weteranów”, aczkolwiek część z nich trafiła do Komisji Doradców KC; „weterani” mieli również wpływ w Komisji Kontroli Dyscypliny KC KPCh⁴⁵. Sam Deng Xiaoping „dał się przekonać” członkom BP i KC KPCh do pozostania na stanowisku przewodniczącego Centralnej Komisji Wojskowej KC KPCh, aczkolwiek z zastrzeżeniem, że jego pierwszym zastępcą będzie sekretarz generalny. Deng Xiaoping stał też wciąż na czele utworzonej w 1983 r. Centralnej Komisji Wojskowej ChRL.

Minister spraw zagranicznych PRL Marian Orzechowski, który pod koniec 1987 r. przebywał w ChRL, w rozmowie ze swym chińskim odpowiednikiem usłyszał:

Zjazd pomyślnie rozwiązał problem **odmłodzenia kierownictwa KPCh** [podkr. – P.B.]. Do KC weszła dość liczna grupa młodszych wiekiem działaczy partyjnych, ustąpiła natomiast znaczna liczba weteranów (...).

Kwestia pozostania towarzysza Deng Xiaopinga w najwyższym kierownictwie partyjnym rozważana była od ponad roku. Jest on przywódcą cieszącym się wysokim autorytetem w partii, narodzie i kraju. (...) Cała partia i cały naród opowiedziały się za pozostaniem towarzysza Deng Xiaopinga w najwyższym kierownictwie. Przed rokiem zapowiedział on jednakże, iż „mimo dobrego zdrowia i jasnego umysłu” na XIII Zjeździe chce ustąpić z organów kierowniczych na rzecz młodszych wiekiem towarzyszy. Mimo apeli kierownictwa i wszystkich członków Partii, Deng nie chciał zmienić swej decyzji. Ponadto „zawarł porozumie” z tak zasłużonymi działaczami rewolucyjnymi, jak Li Xiannian i Chen Yun, którzy również zadeklarowali ustąpienie ze stanowisk kierowniczych. Problem ten był dyskutowany bardzo długo (...). Zjazd uznał racje i dalekowzroczność towarzysza Deng Xiaopinga w kwestii konieczności zachowania właściwej sukcesji pokoleniowej w organach kierowniczych partii.

I Plenum szczególnie wysoko oceniło jego rolę w chińskiej rewolucji, a zwłaszcza w przemianach zachodzących od III Plenum z 1978 r. Zdecydowano, że mimo jego ustąpienia z czołowych stanowisk kierowniczych [Deng Xiaoping] „nadal będzie mógł odgrywać ważną rolę w podejmowaniu decyzji o strategicznym znaczeniu dla partii i państwa”.

⁴⁴ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXVI-711, Kierownictwo KPCh po XIII Zjeździe, 25 XI 1987 r., b.p.

⁴⁵ Ibidem.

Uchwalono wymóg konsultowania z nim istotniejszych decyzji podejmowanych przez Biuro Polityczne i Komitet Centralny KPCh⁴⁶.

Z polskiej perspektywy wyglądało to następująco:

Decyzje Zjazdu można uznać za najważniejszy, aczkolwiek nie ostatni etap przekazywania władzy młodszemu pokoleniu przywódców, w większości politycznie uformowanych po 1949 r., i przygotowywania ekipy, która wprowadzi Chiny w XXI wiek. Proces odmładzania i eliminacji pomyłek [maoizmu] ma trwać do XV Zjazdu⁴⁷.

Fakt pozostawienia w składzie BP KC KPCh Hu Yaobanga uznawano za „sygnał dla inteligencji, że starcie wokół »tendencji prozachodnich« jest epizodem zamkniętym”⁴⁸.

Decyzje personalne Deng Xiaopinga wynikały z niechęci do dalszego antagonizowania grupy, od której postawy w dużym stopniu zależało powodzenie reform, tj. inteligencji. Zwracano też uwagę na ograniczenie wpływów armii, w której „konserwatyści” mieli wciąż dużo do powiedzenia⁴⁹. Niemniej Deng Xiaoping, zaniepokojony protestami studenckimi i związanym z tym zagrożeniem dla swej hegemonicznej pozycji w KPCh (Hu Yaobang miał namawiać go do wycofania się z życia politycznego, wypominając faktycznemu przywódcy ChRL jego podeszły wiek), zadbał o to, by zwolennicy „konserwatywnego” sposobu myślenia nie zostali zanadto osłabieni i mogli stanowić przeciwwagę dla „liberałów”. Świadczyło o tym powołanie relatywnie młodego (58 lat), jednakże znanego z „ortodoksyjnych” poglądów Li Penga na funkcję premiera zwolnioną przez Zhao Ziyanga. W składzie KC KPCh znalazło się wielu zwolenników pogłębiania reform gospodarczych, lecz niezbyt przychylnych dalszej liberalizacji w sferze polityczno-społecznej. W pięcioosobowym Komitecie Stałym BP KC KPCh – prócz sekretarza generalnego – za „liberała” mogła uchodzić jeszcze tylko jedna osoba, mianowicie typowany przez wielu jako potencjalny przyszły sekretarz generalny KPCh Hu Qili.

⁴⁶ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXVI-711, Pilna notatka z wizyty oficjalnej ministra Spraw Zagranicznych PRL w ChRL, Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej i Mongolskiej Republice Ludowej (w dn. 10–24 XI 1987 r.), 26 XI 1987 r., b.p.

⁴⁷ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXVI-711, Kierownictwo KPCh po XIII Zjeździe, 25 XI 1987 r., b.p.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Nastroje w armii, której środki finansowe systematycznie ograniczono i przekazywano na rzecz reformowania ChRL w innych obszarach, pod koniec lat osiemdziesiątych nie były najlepsze. Według informacji pozyskanych przez korespondenta PAP w Pekinie w połowie stycznia 1989 r. „ostatnie miesiące przyniosły wzrost napięcia w siłach zbrojnych. Niezadowolenie kadry oficerskiej ze zbyt miernych warunków bytowych, ciągłych redukcji funduszy na potrzeby sił zbrojnych, a także z pogarszającej się pozycji armii w społeczeństwie i upadku ideologii w obliczu wszechmocnego pieniądza” – AIPN, 02386/163 t. 3, Szyfrogram nr 500, Sytuacja w KPCh [na podstawie rozmowy z pracownikiem Instytutu ds. Reformy Struktury Ekonomicznej], 18 I 1989 r., k. 190.

Mimo stopniowego usuwania się w cień, Deng Xiaoping, konstruując dodatkowe zabezpieczenie swych wpływów w ramach systemu władzy KPCh, zastrzegł sobie prawo do podejmowania wiążących decyzji w sytuacjach kryzysowych. Przyjął tym samym funkcję nieformalnego najwyższego arbitra rozstrzygającego spory w łonie KPCh. Najważniejszą osobą w państwie faktycznie pozostawał zatem zaawansowany wiekowo przewodniczący CKW ChRL i CKW KC KPCh. Zhao Ziyang otrzymał początkowo relatywnie dużą swobodę w kreowaniu polityki ChRL. Nowego sekretarza generalnego KPCh opisywano następująco:

Energiczny, ciekawy świata zewnętrznego i ludzi. Potrafi spotkać się z siedmioma delegacjami zagranicznymi jednego dnia. Dużo czyta, interesuje się wydarzeniami na świecie w zakresie problematyki gospodarczej, naukowo-technicznej i społecznej. Jedną ze swych ulubionych książek z ostatnich lat, napisaną przez amerykańskiego futurologa Alvina Tofflera *Trzecia fala*, zalecił jako lekturę obowiązkową dla kadry kierowniczej. Dbą o swą kondycję fizyczną, codziennie rano biega (słuchając wiadomości przez radio), w wolnych chwilach uprawia pływanie, korzysta z leków medycyny chińskiej (korzeń „żeń-szeń”). Dzięki temu zachowuje młody, jak na swój wiek (67 lat) wygląd. Chętnie i częściej niż inny przywódca ubiera się w garnitury kroju europejskiego, zwłaszcza w kontaktach z cudzoziemcami i w podróżach zagranicznych⁵⁰.

Z lektury powyższego cytatu trudno nie odnieść wrażenia, że Zhao Ziyang był już liderem KPCh nowej generacji, pod pewnymi względami wyprzedzającym swą epokę, który nie miał możliwości zdobycia zaufania „konserwatywnej” części partii. Wynikało to nie tylko z uwagi na jego „liberalne” poglądy, lecz także drażniący dużo starszych „konserwatystów” styl bycia, tak różny od tego, co dla wielu uchodziło za zachowanie tradycyjnie przyjęte dla chińskiego komunisty. Wydaje się, że Zhao Ziyang o wiele łatwiej znalazłby wspólny język z protestującymi studentami, aniżeli znaczną częścią leciwych partyjnych towarzyszy. Jego główne koncepcje wynikały z przeświadczenia, że reformy polityczne nie mogą pozostawać zbyt daleko w tyle za reformami ekonomicznymi, a w ChRL powinno być więcej „rządów prawa”, a mniej „rządów ludzkich”⁵¹. Dla „konserwatystów” nie było to podejście akceptowalne.

Zhao Ziyang wspominał po latach, że przed objęciem funkcji sekretarza generalnego KPCh uchodził za osobę „neutralną”, jednak gdy okazało się, że tylko nieznacznie zmodyfikował politykę poprzednika, natychmiast stał się obiektem ataku „konserwatystów”.

⁵⁰ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXXVI-715, Zhao Ziyang – premier Rady Państwowej ChRL, członek Komitetu Stałego Biura Politycznego KC KPCh, 5 IX 1986 r., b.p. Opis w znacznej mierze oparto na informacjach podawanych przez Zachodnią prasę.

⁵¹ Zhao Ziyang, op. cit., s. 257.

Ci ostatni w 1987 r. stali na stanowisku, że przemiany zachodzące w Chinach posunęły się zdecydowanie za daleko:

Część przeciwników [reform] jest zdania, że etap wstępny [w chińskiej drodze do socjalizmu] to „nadrabianie lekcji kapitalizmu”, a nawet zatracania socjalistycznego kierunku; że to „pełna westernizacja” i zapowiedź wkroczenia na drogę kapitalizmu⁵².

Wielu członków KPCh postrzegało napływającą do ChRL tzw. zgniliznę zachodnią – przejawiającą się m.in. w przyjmowaniu zagranicznych wzorców zachowań i dążenia do bogacenia się – jako poważne niebezpieczeństwo, któremu przeciwstawiano się w sposób niedostateczny. „Konserwatyści” uznawali, że Zhao Ziyang okazał się nie mniej zaangażowany w zwalczaniu maoistowskiego „lewactwa” niż Hu Yaobanga. Li Xiannian, który w latach 1983–1988 pełnił funkcję przewodniczącego ChRL, miał pewnego razu zwrócić się do sekretarza generalnego KPCh słowami: „Powinieneś słuchać całej partyjnej starszyny, a nie tylko jednej osoby [Deng Xiaopinga]”⁵³. Przeciwnicy głębszych reform politycznych, z Li Xiannianem na czele, osłabiali pozycję Zhao Ziyanga, m.in. od drugiej połowie 1988 r., rozsiewając plotki o zaangażowaniu rodziny tego ostatniego w praktyki korupcyjne⁵⁴. Ponadto problemy gospodarcze pod koniec lat osiemdziesiątych, za których negatywne efekty obarczano sekretarza generalnego KPCh, pomagały zmniejszać jego prestiż i wzmacniać grupę malkontentów konsolidującą się wokół premiera. Zhao Ziyang był w takiej sytuacji całkowicie uzależniony od wsparcia ze strony Deng Xiaopinga (można sądzić, że taki układ bardzo temu ostatniemu odpowiadał).

Dążenie do zbudowania przez Deng Xiaopinga w kierownictwie KPCh zespołu, który – mimo pewnych różnic – współpracowałby ze sobą w fundamentalnym dziele reformowania ChRL, z perspektywy czasu zakończyło się porażką. Roszady w najwyższych kręgach władzy przeprowadzone na XIII Zjeździe, choć zdawały się gwarantować zachowanie wewnętrznej równowagi sił między dwiema głównymi frakcjami i na pewien czas uspokoiły sytuację, w dłuższej perspektywie nie rozwiązywały problemu sprzecznych poglądów na najważniejsze sprawy. W przypadku wystąpienia nowych trudności w sferze gospodarczej lub politycznej należało się spodziewać, że sztucznie wyciszone spory odżyją ze zdwojoną siłą, a Li Peng i Zhao Ziyang rozpoczną wkrótce walkę o schedę po faktycznym przywódcy ChRL.

Deng Xiaoping, mimo z trudności przełomu lat 1986–1987 i odsunięciu Hu Yaobanga, zdecydował się nie tylko na kontynuację procesu reform, lecz wręcz na ich przyspieszenie. Niemniej dostrzegając potencjalnie groźne dla partyjnej jedności obawy „konser-

⁵² AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXVI-713, Nowa periodyzacja budowy socjalizmu w Chińskiej Republice Ludowej – kierunki dyskusji na tle wypowiedzi Zhao Ziyanga, 27 VIII 1987 r., b.p.

⁵³ Cyt. za: Zhao Ziyang, op. cit., s. 244.

⁵⁴ Ibidem, s. 236.

watystów” odnośnie do niektórych aspektów obranej drogi, które częściowo podzielał, faktyczny przywódca ChRL uznawał konieczność zdecydowanego przeciwstawienia się „rewolucji burżuazyjnej”. Deng Xiaoping odrzucał tym samym wszelkie działania godzące w kierowniczą rolę KPCh (propagowanie politycznego pluralizmu oraz odejście od własności państwowej na rzecz prywatnej) i „narodową esencję” (adaptacja zachodnich wzorców kulturalnych). Jak stwierdzała cytowana wcześniej J. Wardęga: „Media ostrzegały przed zgubnymi skutkami wprowadzenia demokracji w zachodnim stylu, jak AIDS, homoseksualizm, pornografia, wzrost przestępczości i wszelkie inne zjawiska uznawane za społecznie niekorzystne czy niemoralne”⁵⁵. Akcentując konieczność walki z wszelkimi odstępstwami w sferze ideologii, Deng Xiaoping przestrzegał, że „gdyby Chiny zoczyły z obranej drogi, powróciłyby do swojego pół-kolonialnego i pół-feudalnego statusu, a ich mieszkańcy nie byłoby stać na żywność, ubrania, nie mówiąc już o bogaceniu się”⁵⁶.

Działania Deng Xiaopinga przypominały balansowanie na linie. Faktyczny przywódca ChRL próbował jednocześnie podporządkować sobie dwie największe frakcje w łonie KPCh, by utrzymać między nimi stan równowagi, co gwarantowało mu zachowanie wiodącej pozycji w państwie.

Zakończenie

Rozwiązania przyjęte na XIII Zjeździe KPCh nie przyniosły przezwyciężenia wielu negatywnych trendów obserwowanych we wcześniejszych latach, co tłumaczono później tym, by nie umniejszać autorytetu Deng Xiaopinga jako osoby odpowiedzialnej za wyznaczenie ogólnego kierunku reform. Uznano zatem, że głównym źródłem problemów były „utrzymujące się stare mechanizmy i nawyki oraz opór kadry przywiązanej do starych metod działania”⁵⁷. Pogarszająca się sytuacja gospodarcza wpływała na coraz większe niezadowolenie mieszkańców wielkich miast (m.in. inteligencji, młodzieży i robotników). Okazało się, że w Warszawie słusznie przewidywano pogorszenie się sytuacji gospodarczej ChRL pod koniec lat osiemdziesiątych:

Zreformowanie cen, przy jednoczesnym uniknięciu inflacji i utrzymaniu stabilności społecznej, jest niezwykle skomplikowaną sprawą. Stąd przeprowadzenie dalszych reform chińskiej gospodarki i osiągnięcie w ich wyniku spektakularnych rezultatów nie będzie się odbywać w przyszłości tak bezboleśnie, jak to miało miejsce poprzednio. Jak się wydaje,

⁵⁵ J. Wardęga, op. cit., s. 245.

⁵⁶ *Musimy opowiedzieć naszej młodzieży o historii Chin* (fragment rozmowy z prezydentem Gabonu El Hadj Omarem Bongo), 18 II 1987 r. [w:] *Koncepcje nauki, szkoły i wychowania w ujęciu Deng Xiaopinga. Fragmenty przemówień z lat 1938–1992*, wybór, tłum. i oprac. J. Marszałek-Kawa, Toruń 2013, s. 204.

⁵⁷ Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Departament II, zespół 4/94, wiązka I, Wstępna ocena wydarzeń w Pekinie (kwiecień–czerwiec 1989 r.) sporządzona przez ambasadora PRL w Pekinie Mariana Woźniaka, 26 VI 1989 r., b.p.

większość zamierzonych w najbliższej przyszłości reform będzie miało taki charakter, że tylko dla części społeczeństwa będą one korzystne. Spowoduje to ukształtowanie się w Chinach nowego układu sił wspierających i przeciw wprowadzanim reformom.

Dla podtrzymania procesu reform konieczne będzie objęcie „parasolem ochronnym” tych warstw społeczeństwa chińskiego, których standard życia będzie minimalny, a wprowadzone reformy będą niekorzystne dla tej części ludności Chin. Ponadto powodzenie dalszych reform uwarunkowane będzie od zaakceptowania przez społeczeństwo chińskie docelowej koncepcji reformowania gospodarki chińskiej, uwzględniającej zasady jej przeprowadzenia i ewaluację kształtowania się stopy życiowej ludności Chin⁵⁸.

Konsekwencje tych faktów ponosił Zhao Ziyang, którego pozycja w kierownictwie KPCh uległa osłabieniu. W następstwach III Plenum KPCh z września 1988 r. sekretarz generalny praktycznie utracił wpływ na sprawy gospodarcze na rzecz swego głównego rywala i krytyka, premiera Li Penga⁵⁹. Z informacji pozyskanych przez korespondenta PAP w Pekinie w marcu 1988 r. wynikało:

(...) Zarysowuje się osłabienie pozycji sekretarza generalnego (...). Wzrasta presja ze strony elementów konserwatywnych, które są niezmiennie zaniepokojone brakiem stabilizacji ekonomicznej, a przede wszystkim kwestią cen i możliwości wyniknięcia problemów społecznych na tym tle. W obecnym kierownictwie nie ma przeciwników reform, natomiast linia podziału przebiega między zwolennikami szybkich reform, których symbolizuje Zhao, a zwolennikami ostrożnego podejścia do sprawy rozwoju gospodarczego, którym przewodzi Li Peng. Grupa Zhao (...) opowiada się za reformami polegającymi na zwiększeniu wydatków i promowaniu gospodarki pieniężnej przy jednoczesnym zmniejszaniu oszczędności w sensie beczynnie zalegających kapitałów, natomiast grupa Penga, który znajduje poparcie w osobach działaczy starszego pokolenia o konserwatywnych poglądach, opowiada się za zachowaniem decydującej roli planowania gospodarczego i na pierwszym miejscu stawia stabilizację gospodarki, a dopiero na drugim reformy⁶⁰.

Komentując powyższy cytat, należałoby zauważyć, że zawarcie w nim stwierdzenia o braku „przeciwników reform” wynikało ze wspomnianego powiązania przez Deng Xiaopinga popierania ich z patriotyzmem, zatem oficjalnie nie można ich było odrzucać.

⁵⁸ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXVI-714, Rezultaty reform gospodarczych w Chinach w latach 1979–1986 według Państwowego Urzędu Statystycznego ChRL oraz ocena chińskich reform ekonomicznych, 23 IX 1987 r., b.p.

⁵⁹ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, LXXVI-711, Kryzys w Chinach. Analiza, oceny, wnioski (Notatka informacyjna), 26 V 1989 r., b.p.

⁶⁰ AIPN, 02386/163 t. 3, Szyfrogram nr 2222, Sytuacja w kierownictwie ChRL i KPCh (na podstawie rozmowy z zastępcą szefa sekcji europejsko-amerykańskiej Stowarzyszenia Dziennikarzy ChRL), 12 III 1988 r., k. 41–42.

Ścieranie się frakcji KPCh w sprawach szczegółów, jak wspomniane kwestie gospodarcze, było faktycznie swoistym „rozpoznaniem bojem” między przeciwnikami i zwolennikami reform, w oczekiwaniu na otwarte i decydujące starcie między nimi, które miało nastąpić w związku ze spodziewanym wkrótce odejściem Deng Xiaopinga z życia publicznego. Jak informował korespondent PAP w Pekinie: „Deng ostatnio coraz częściej podupada na zdrowiu, a ludzie z jego otoczenia twierdzą, że zbliża się kres jego dni. Deng chce zatem doprowadzić do zakończenia procesu sukcesji po swojej myśli i nadzorować ten proces do końca”⁶¹.

Przygotowując się na chwilę, w której faktyczny przywódca ChRL wreszcie „zejdzie ze sceny”, Zhao Ziyang rozpoczął zabiegi o wsparcie wojska („zarekomendował siebie jako »wzorowego ucznia Denga«, domagając się do armii niekwestionowanej lojalności”⁶²). Działania sekretarza generalnego KPCh uderzały przy tym w premiera, ponieważ kontrola nad siłami zbrojnymi po planowanej reorganizacji miała znaleźć się w gestii podlegającego Li Pengowi Ministerstwa Obrony Narodowej. Zhao Ziyang wchodził również w kompetencje premiera w sprawach reform gospodarczych, czemu Li Peng nie pozostawał dłużny: „Organizując konferencję sekretarzy partyjnych i dając dyrektywy dotyczące pracy partyjnej, wkroczył (...) w obszar działania sekretarza generalnego”⁶³.

Rosnąca walka o wpływy w kierownictwie KPCh nie wróżyła niczego dobrego, tym bardziej że żadna z frakcji nie była w stanie uzyskać trwałej przewagi. O skali problemu i poziomie nagromadzonych emocji mogły świadczyć informacje przekazywane przez korespondenta PAP w Pekinie pod koniec sierpnia 1988 r.:

(...) Przewodniczący Centralnej Komisji Doradczej KC, Chen Yun, doznał wylewu krwi do mózgu, co spowodowało połowiczny paraliż, prawie całkowicie odbierając choremu mowę. Podobno atak nastąpił po spotkaniu Chena z Dengiem i sporze na temat dalszego programu reform, a w szczególności na temat niezbędnych podwyżek cen, czemu Chen był przeciwny. W następstwie choroby Chena doszło do przegrupowania sił w kierownictwie i znacznego osłabienia pozycji konserwatystów, a przez to również popieranego przez tę grupę premiera Li Penga. Zhao miał skwitować chorobę Chenga słowami: „Szkoda, że zachorował, ale on jest już naprawdę bardzo stary”. Źródło wiarygodne⁶⁴.

⁶¹ AIPN, 02386/163 t. 3, Szyfrogram nr 2775, Sesja Ogólnochińskiego Zgromadzenia Przedstawicieli Ludowych (na podstawie rozmowy z redaktorem naczelnym „China Features” Zhou Lifangiem), 28 III 1988 r., k. 49.

⁶² AIPN, 02386/163 t. 3, Szyfrogram nr 3068, Sytuacja w kierownictwie chińskim – stosunki między Zhao Ziyangiem i Li Pengiem (m.in. na podstawie rozmowy z redaktorem naczelnym „China Features” Zhou Lifangiem), 6 IV 1988 r., k. 56.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ AIPN, 02386/163 t. 3, Szyfrogram nr 7998, Sytuacja w kierownictwie chińskim (na podstawie rozmowy z I sekretarzem Ambasady Stanów Zjednoczonych w Pekinie, radczynią Ambasady Austrii w Pekinie, radcą ambasady Francji w Pekinie oraz I sekretarzem Ambasady Japonii w Pekinie), 29 VIII 1988 r., k. 131.

Niektórzy obserwatorzy spekulowali, że pozycja sekretarza generalnego KPCh została w toku niepowodzeń gospodarczych roku 1988 osłabiona tak bardzo, iż Deng Xiaoping zapewne usunie go ze stanowiska po niezwykle ważnej wizycie przywódcy ZSRS w Pekinie, zaplanowanej w maju 1989 r. Na początku stycznia 1989 r. Deng Xiaoping „miał dać do zrozumienia, że jest rozczarowany działalnością Zhao Ziyanga. Zarysowały się wyraźny dystans między Dengiem a Zhao, który nie jest już człowiekiem tak bliskim Dengowi, jak przed dwoma laty”⁶⁵.

Zhao Ziyang przedstawił we wspomnieniach odmienną wersję wydarzeń, stwierdzając, że Deng Xiaoping nie tylko niewzruszenie bronił go przed oskarżeniami „konserwatystów” domagających się jego odsunięcia, lecz na początku 1989 r. poinformował Li Penga, że sekretarz generalny pozostanie na swoim stanowisku jeszcze przez kilka kolejnych lat. Ponadto podczas rozmowy, jaką faktyczny przywódca ChRL odbył ze Zhao Ziyangiem w styczniu owego roku, Deng Xiaoping miał zadeklarować chęć całkowitego wycofania się z życia politycznego, ażeby ułatwić w ten sposób swemu następcy dalsze wprowadzanie reform. Zhao Ziyang odpowiedział wówczas, że taka opcja nie byłaby najlepsza w obliczu bieżących trudności ekonomicznych i Deng Xiaoping powinien opóźnić swoją polityczną emeryturę przynajmniej o rok. Po chwili milczenia faktyczny przywódca ChRL wyraził zgodę na takie rozwiązanie⁶⁶.

Wydaje się, że Deng Xiaoping pod koniec lat osiemdziesiątych stosował wobec Li Penga i Zhao Ziyanga klasyczne metody: „dziel i rządź” oraz „kija i marchewki”, rozgrywając ich obu dla własnych celów. Można przyjąć, że początkowo bliższe stosunki osobiste łączyły go z sekretarzem generalnym KPCh, jednak jego niepowodzenia na polu gospodarczym w 1988 r. sprawiły, iż względy Deng Xiaopinga zaczął powoli zdobywać Li Peng, który stanął przed szansą wysunięcia się na pierwszy plan. Warto odnotować, że premier nie uchodził za postać zbyt wybitną, tym bardziej więc mógł się wydawać faktycznemu przywódcy ChRL użytecznym narzędziem w jego misternej grze o utrzymanie dominacji w KPCh.

Napięcia na najwyższych szczeblach władzy, do których dochodziło w ostatnich latach przedostatniej dekady XX w., z pewnością odegrały wielką rolę w trakcie kryzysu w 1989 r. W lutym owego roku wywiad amerykański trafnie ocenił:

W przypadku wybuchu powszechnych niepokojów Zhao byłby szczególnie wrażliwy na oskarżenia, że pod jego kierownictwem partia utraciła zdolność do utrzymania porządku

⁶⁵ AIPN, 02386/163 t. 3, Szyfrogram nr 317, Sytuacja w kierownictwie chińskim – krytyczny etap realizacji reform (na podstawie rozmowy z pracownikami naukowymi Instytutu ds. Reformy Struktury Ekonomicznej), 12 I 1989 r., k. 184–185. Deng Xiaoping miał w tym czasie powiedzieć Li Pengowi, że „obecny trudny okres jest dla niego wielką i być może jedyną szansą wykazania się osiągnięciami. Jeśli spotka go niepowodzenie – miał zagrozić Deng – to następstwem będzie zmuszenie do rezygnacji ze stanowiska premiera” – ibidem, k. 185.

⁶⁶ Zhao Ziyang, op. cit., s. 56, 242.

społecznego. Konserwatywni liderzy partyni, którzy przykładają wielkie znaczenie do dyscypliny społecznej, już teraz są poruszeni zwiększającą się liczbą przestępstw i upadkiem tradycyjnych zasad moralnych. Przy wprowadzaniu przez Zhao reform prorynkowych korupcja wzrosła gwałtownie (...). Zdolności Zhao do zwalczania korupcji zostały także osłabione szeroko rozpowszechnionymi zarzutami, że jego własne dzieci znajdują się wśród co bardziej chciwych partyjnych księży⁶⁷.

Podsumowując, źródła wydarzeń z 1989 r. były zróżnicowane. Składały się na nie problemy ekonomiczne, bardzo dynamiczny rozwój sytuacji międzynarodowej i procesów globalizacyjnych pod koniec lat osiemdziesiątych, odważne koncepcje „prodemokratyczne” w chińskim środowisku naukowym oraz niezaspokojone aspiracje społeczeństwa, któremu nie zapewniono w ChRL warunków rozwoju na miarę jego rosnących oczekiwań. Niebagatelną rolę odegrało również ścieranie się w łonie KPCh frakcji „konserwatystów” i „liberałów”, przez co – w zależności od tego, która zyskiwała przewagę – wysyłano do społeczeństwa sprzeczne sygnały. Wielkie starcie tych dwóch sił politycznych rozegrało się w trakcie „pekińskiej wiosny”.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych, Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, Wydział Zagraniczny, LXXVI-710, LXXVI-711, LXXVI-712, LXXVI-713, LXXVI-714, LXXVI-715, LXXVI-718, LXXVI-719.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie, 02386/163 t. 3.

Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Departament II, zespół 4/94, wiązka I.

Źródła opublikowane

Koncepcje nauki, szkoły i wychowania w ujęciu Deng Xiaopinga. Fragmenty przemówień z lat 1938–1992, wybór, tłum. i oprac. J. Marszałek-Kawa, Toruń 2013.

The U.S. 'Tiananmen Papers'. New Documents Reveal U.S. Perceptions of 1989 Chinese Political Crisis, National Security Archive Electronic Briefing Book No. 47, red. M.L. Evans, b.m.w. 2001.

Wspomnienia

Zhao Ziyang, *Prisoner of the State. The Secret Journal of Premier Zhao Ziyang*, New York – London – Toronto – Sydney 2009.

⁶⁷ CIA Directorate of Intelligence Report, *China: Potential for Political Crisis*, 9 II 1989 r., [w:] *The U.S. 'Tiananmen Papers'. New Documents Reveal U.S. Perceptions of 1989 Chinese Political Crisis*, National Security Archive Electronic Briefing Book No. 47, red. M.L. Evans, b.m.w. 2001, b.p.

Literatura

- Benken P., „Przechowalnia dla ludzi skompromitowanych” – Instytut Planowania Komisji Planowania przy Radzie Ministrów na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych w optyce aparatu bezpieczeństwa, [w:] *Marzec i po Marcu. Wpływ kryzysu Marca '68 na środowiska naukowe i kulturę Polski ludowej*, red. P. Benken, T.P. Rutkowski, Szczecin–Warszawa 2019.
- Benken P., *Wojciech Jaruzelski „otwiera” Chiny. Wizyta I sekretarza Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Państwie Środka w 1986 roku*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2019, nr 1(33).
- Benken P., „Burza nad Pekinem”. *Przyczyny, przebieg i konsekwencje kryzysu w Chińskiej Republice Ludowej w 1989 r. w świetle archiwów Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, „Dzieje Najnowsze” 2019, t. 51, nr 4.
- Bób D., *Chińska droga ku mocarstwowości – uwagi wstępne*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2013, z. 4.
- Burdelski M., *Deng Xiaoping, „Azja – Pacyfik. Społeczeństwo. Polityka. Gospodarka”* 2001, nr 4.
- Dikötter F., *Wielki głód. Tragiczne skutki polityki Mao 1958–1962*, Wołowiec 2013.
- Dikötter F., *Tragedia wyzwolenia. Historia rewolucji chińskiej 1945–1957*, Wołowiec 2016.
- Dikötter F., *Rewolucja kulturalna. Historia narodu 1962–1976*, Wołowiec 2018.
- Góralczyk B., *Pekińska wiosna 1989. Początki ruchu demokratycznego w Chinach*, Warszawa 1999.
- Inicjatorzy chińskiej reformy gospodarczej*, „Zeszyty Dokumentacyjne Polskiej Agencji Prasowej” 1987, nr 7/112, Seria Biograficzna, red. E. Kolańska.
- Lüthi L.M., *Chiny – ZSRR. Zimna wojna w świecie komunistycznym*, Warszawa 2011.
- Sullivan L.R., *Assault on the Reforms: Conservative Criticism of Political and Economic Liberalization in China, 1985–86*, „The China Quarterly” 1988, t. 114.
- Vogel E.F., *Deng Xiaoping and the Transformation of China*, Cambridge–London 2011.
- Wardęga J., *Chiński nacjonalizm. Rekonstruowanie narodu w Chińskiej Republice Ludowej*, Kraków 2014.
- Yijiang Ding, *Chinese Democracy after Tiananmen*, Vancouver 2001.

Before the Beijing Spring. Conflict in the Chinese Communist Party in the 1980s from the perspective of the Foreign Department of the Central Committee of the Polish United Workers' Party

Summary: The article examines internal conflicts in the Chinese Communist Party in the period between Deng Xiaoping's rise to power and early 1989 based on an analysis of archival documents of the Foreign Department of the Central Committee of the Polish United Workers' Party. The author discusses successive stages in Deng's rise to political prominence. Deng gained influence by eliminating Communist Party members who had been active during the Cultural Revolution and adopted a pragmatic stance in attempts to resolve mounting conflict between conservative and liberal fractions in the party. These

issues are discussed in the context of China's extensive economic reforms and limited political changes which led to social unrest in the late 1980s and culminated in the Beijing Spring movement of 1989.

Keywords: Foreign Department of the Central Committee of the Polish United Workers' Party, People's Republic of China, Deng Xiaoping, Chinese Communist Party